

2025, Vol. 6(1), 253-258
© The Author(s) 2025
Article reuse guidelines:
<https://dergi.bilgi.edu.tr/index.php/reflektif>
DOI: 10.47613/reflektif.2025.211
Article type: Commentary Article

Received: 27.12.2024
Accepted: 03.02.2025
Published Online: 25.02.2025

Suncem Koçer*

Çoklu Krizler Çağında Enformasyon Düzensizliğini YILMAZLIK Penceresinden Görmek**

Seeing Information Disorder from the Window of Resilience in the Poly-crisis Era

Öz

Bu görüş yazısı çoklu krizler çağının dinamosu olarak görülebilecek yanlış bilgi sorununu yılmazlık penceresinden ele almanın önemini vurgulamaktadır. Yazıda resilience kavramı için Türkçe yılmazlık karşılığı önerilmekte ve yılmazlık ifadesinin altının doldurulması için InfodemiLab'de yapılan çalışmalar ele alınmaktadır.

253

Abstract

This opinion piece emphasizes the importance of addressing the problem of misinformation, which can be seen as the dynamo of the era of poly-crisis, from a resilience perspective. The article proposes “yılmazlık” as the Turkish equivalent of resilience and discusses the work done at InfodemiLab to underpin the term resilience.

Anahtar Kelimeler

Yanlış bilgi, yılmazlık, sosyo-ekolojik yaklaşım

* Koç Üniversitesi, sukocer@ku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5507-2448.

** Bu yazı 11 Eylül 2023'te NewsLabTürkiye websitesinde yayınlanan “Diren, Dayan, Yılma: Mezenformasyonu Yılmazlık Penceresinden Görmek” başlıklı yazıyı temel almaktadır. <https://www.newslabturkey.org/2023/09/11/diren-dayan-yilma-mezenformasyonu-yilmazlik-penceresinden-gormek/>

Sıklıkla duyar olduğumuz “çoklu krizler çağı” ifadesi hem başımızı kaldırır kaldırmaz gördüğümüz gündelik olanı, hem belki de sadece dikkatle baktığımızda bizi sarmaladığını fark ettiğimiz küresel keşişimleri tanımlayan kapsayıcı bir ifade. Birbirini kesen ve birbirine çarpan olan krizler listesinde kapitalist demokrasi krizinin çeşitli görünüşleri aciliyet sırasında öne geçmek için birbirleriyle yarışıyor gibi. Bu çağın en önemli özelliği ise krizlerin farklı ölçeklerde yıkıcı etkilerinden payımızı artan şekilde almamıza rağmen mevcut duruma müdahale iradesini örgütleyemememiz. Bu basiretsizliğin temelinde çoklu krizlerin yakıtı olan enformasyon düzensizliği yatıyor.

Hakikatin azalan ağırlığı, kurumlara duyulan güvenin aşınması, bilimin komplo teorileriyle karşı karşıya gelmesi, kamuoyu yoklamaları üzerinden seçim sonuçlarının öngörülemezliği ve bu eksenlerdeki siyasi tartışmaları çerçeveyeleyen iletişim ve medya süreçleri enformasyon düzensizliği (Wardle & Derakhshan, 2017; Lewandowsky vd., 2017), epistemik kriz (Dahlgren, 2018; Waisbord, 2018), gerçeklik bozulması (Kavanagh & Rich, 2018) ve en genel haliyle hakikat sonrası çağ olarak literatürde yerini buldu. İster enformasyon düzensizliği diyelim ister epistemik kriz, demokrasinin ve modern yurttaşlık kültürünün bildiğimiz şekliyle işlemediği bir ortamdan, bu ortamı hem besleyen hem de ondan beslenen çok boyutlu bir krizden, daha doğrusu çoklu krizlerden, bahsediyoruz. Yanlış bilgi yayılımı toplumsal ve siyasi hayatı çerçeveyeleyen büyük sorunların bir parçası, üstelik çok yıkıcı etkileri var. Mezenformasyon, en temelde yurttaşların karar verme mekanizmalarına etki eden bir sorun. Dahası, toplumsal şiddetin örgütlenmesine yol açabiliyor. Halk sağlığını tehdit eden pratiklere neden oluyor. Doğru bilgiyi görünmez kılıyor. Önemli bir sonuç da artan güvensizlik. Gazetecilik prensiplerinin aşınması, ana akım medyanın rolünü kaybetmesi, dijital ekosistemin gazetecilik üzerindeki olumsuz etkisi haber türüne yönelik derin güvensizliği besliyor. Platformların işleyişlerinden beslenen hiper-partizanlık ve kutuplaşma içinden çıkılması zor görünen bir sorun yumağına işaret ediyor.

Yanlış bilgi sorunu Türkiye’de oldukça derin ve görünen o ki şimdilik kalıcı. Yurttaşların haber türüne güveninin tutarlı şekilde düştüğü bir medya atmosferinde nefes alıp veriyoruz. “Bizim” kanalların, “doğru bildiğimiz” gazetelerin de habercilik prensiplerinden uzaklaşa bildiğinin farkındayız. Reuters Dijital Enstitüsü Habercilik Raporu (2018) Türkiye’de haber tüketicilerinin önemli bir bölümünün doğru olmayan haberlerle çok sık karşılaştığını söylediğini ve bu durumdan yüksek oranda şikayetçi olduğunu vurgulamıştı. Bu veri bireylerin haber içerikleriyle kurduğu ilişkiyi toplumsal arka planlarıyla anlamaya çalışan araştırmacılar olarak iştahımızı kabartmış, sorular soruları çoğaltmıştı. Örneğin haber kullanıcıları nasıl oluyor da doğru olmayan haberlerden bu kadar şikâyet ediyor ama kendi haber tüketim alışkanlığını değiştirmeye yanaşmıyordu? Bu durumu Çiğdem Bozdağ’la anlamaya çalıştığımız araştırmamızın sonunda “şüpheli atalet” diye bir kavram ürettik (Bozdağ & Koçer, 2023). Buna göre, Türkiyeli haber kullanıcıları haber türüne karşı yoğun bir şüphe duyarlar. Bu şüpheden kullanıcıların yakın hissettiği haber mecraları da payını alır. Öyle ki kullanıcılar parçası oldukları

kutuplu siyasal iklimin ve ayrılmış haber tüketiminin gayet farkındadırlar. Bu farkındalığa ve şüpheciliğe rağmen kullanıcıların kayıtsızlığı haberle kurdukları gündelik ve doğrudan ilişkiyi belirler. Değişim için ümit ve öğrenilmiş çaresizlikle beslenen isteksizliğin bir arada oluşunu “şüpheli atalet” kavramı gayet güzel karşılıyor.

Peki “şüpheli atalet” kavramına içkin olan ümit duygusu yeşermeye ne kadar elverişli? Yanlış bilgiye, direnç, dayanıklılık ya da yılmazlık (İngilizcesiyle *resilience*) penceresinden bakmak mümkün mü? Öncelikle *resilience* kavramının Türkçe adını koyalım. Literatüre ve sözlüklere göre *resilience* kelimesi için alternatifler çok. Direnç, dayanıklılık, esneklik, sağlamlık ilk karşımıza çıkan kelimeler. İnfodemiLab olarak medya ve mezenformasyon bağlamında “yılmazlık” kelimesini kullanmayı öneriyoruz. Nedenini açıklarken şimdilik *resilience* olarak kullanmaya devam edeceğim kavramın tarihine kısaca bakalım. *Resilience* kavramının farklı disiplinlerde uzunca bir geçmişi varsa da kökeni malzemenin dayanıklılığını nitelemek üzere sıklıkla kullanıldığı çevre bilimleri ve malzeme mühendisliğine dayanıyor. Kavram 1950ler itibariyle gelişim psikolojisi alanında boylamsal araştırmaların artmasıyla popüler hale gelmiş. Araştırmacılar dezavantajlı ailelerden gelen bazı çocukların daha dirençli olduğunu gözlemlemiş ve bunun nedenlerini araştırmış. *Resilience* çalışmaları 2000lerde zenginleşen bir araştırma alanı olmanın yanı sıra uygulamalı bir alana dönüşmüş, hatta zaman zaman politikacılar tarafından seçim kampanyalarında araçsallaştırılmış. *Resilience* kavramı örneğin İngiltere’de farklı etnik gruplar arasında bir hiyerarşi yaratmak için kullanılır olmuş (Hart vd. 2016). Kavramın kullanımlarına eleştirel yaklaşmamız önemli ama günün sonunda *resilience* pek çok potansiyeli içinde barındıran bir kavram.

Neden “Yılmazlık”?

Amerikan Psikoloji Derneği *resilience* durumunu “zorluk, travma, trajedi, tehdit ve yoğun stres kaynakları karşısında duruma adapte olma süreci” olarak tanımlıyor ve zamanında ve zarar görmeden adapte olmayı öne çıkarıyor (APA, 2012). Yates vd. (2015) *resilience* kavramını “açık tehdit ve zorluğa rağmen olumlu ya da tipik gelişimi sağlayacak uyumlanma” şeklinde tanımlıyor. Fraser vd.’nin (1999) “zorluğun üstesinden gelme; yüksek risk durumunda dahi başarı gösterme becerisi” ifadesi ise operasyonel bir tanım olarak uzunca süre kullanılmış. Bu tanımlarda vurgunun birey üzerinde olması dikkat çekici. Bu vurgu *resilience* çalışmalarında sosyo-ekolojik modellerin gündeme gelmesiyle yer değiştirmeye başlıyor. İşte tam da burada kavramın üzerinde mutabakat sağlanamayan Türkçe karşılığını gündeme getirebiliriz. Türkçe yazında karşımıza çıkan “psikolojik sağlamlık,” “sağlamlık,” “dayanıklılık,” “yılmazlık,” “esnek yılmazlık,” “direnç” gibi çeşitli ifadeler uluslararası literatürdeki kavramsal tartışmaları yansıtıyor nitelikte. 2015’te Türkiye’de gelişim psikologlarının düzenlediği bir meslek toplantısında, uluslararası literatüre paralel olarak “yılmazlık” kelimesi öne çıkmış. O toplantıda bulunan ve uluslararası olarak tanınan *resilience* uzmanı Prof. Suna Eryiğit-Madzwamuse

İnfodemiLab'in akademik danışmanlarından. Eryiğit-Madzwamuse'ye göre yılmazlık ifadesi seçenekler içinde en uygun olanı. Çünkü bu kelime birey ve çevresi arasındaki etkileşimden doğan bir kapasiteyi çağrıştırıyor. Örneğin dayanıklılık karşı karşıya kalınan riskin etkilerini riske maruz kalan bireyin üzerine almadığını, içselleştirmedeğini imliyor. Hacıyatmaz gibi düşünelim. Yılmazlıkta eğilip bükülüp yine ayağa kalkmak söz konusu. Dayanıklılıkta ise çağrışım itibariyle eğilip bükülme, riskten etkilenme yok, duvar gibi durmak var. Diğer yandan dayanıklılık bireysel bir karakteristik, yılmazlık ise sistemsel bir kapasiteyi işaret ediyor. Yılmaz bir birey yılmadan etraftaki kaynakları kendi faydası için kullanarak karşılaştığı olumsuz durumun içinden çıkabilir, pratik soruna sistemin içinden ara yollar bulabilir. Sistem bireyin yılmazlığı karşısında kayıtsız kalamaz; bir vadede dönüşüp değişecektir. Buradan bakınca, ataleti harekete çevirmenin yolu yılmazlıktan geçiyor.

Kimin, Neyin Yılmazlığı?

İnfodemiLab olarak 2020 yılından beri oluşturduğumuz veri setine göre, yılmazlık kavramının altını empirik olarak doldurmamız olası ve ön açıcı. Merkezinde bağlar, merak ve çeviklik kavramlarının olduğu yeni bir kavramsal alet çantası üzerinde çalışmaya devam ediyoruz. Karşısında yılmazlık geliştirmemiz gereken zorluk ise şekil değiştirse de kalıcılığını her geçen gün perçinliyor. İster bilgi düzensizliği diyelim ister epistemik kriz, demokrasinin ve modern yurttaşlık kültürünün işlerliğini olumsuz yönde dönüştüren bu durumun karşısında gelişecek olan yılmazlık kimin yılmazlığı, neyin yılmazlığı? Uluslararası literatürde kabul gören yaklaşım Türkiye medyası bağlamında yolumuzu aydınlatabilir. Örneğin, Ungar (2011) yılmazlık durumunu "karşılaşılan zorluğun etkilerine kümülatif şekilde tampon olan koruyucu sistemlerin bir özelliği" olarak tanımlıyor. Buna göre yılmazlık bireylerde bulunan özcü bir özellik değil, toplumsal sistem dinamiklerine içkin bir şekilde ortaya çıkan bir kapasite. Bu tanım birkaç koşulu beraberinde getiriyor. Birincisi, bu tanıma göre bir sistem özelliği olan yılmazlık mikro, mezo ve makro seviyelerden oluşuyor. İkincisi, yılmazlık kırılabilirliğin tam tersi olarak düşünmemek gerek. Üçüncüsü, bir zorluk karşısında kırılabilirliğe eğilimli olmak o zorluğun içinden yılmaz bir şekilde çıkmaya engel değil. Yılmazlık bir sonuçtan ziyade, temel yapıların, aktörlerin ve işleyişlerin uyum ve gelişimini barındıran bir süreç, diğer bir deyişle sistemde vücuda gelen dinamik koşullar bütünü. Yılmazlığın bireydeki gelişimi, karşılaşılan güçlüğü dönüştürmesini de beraberinde getirecektir. Bu dönüşüm usulca ya da dramatik şekilde gerçekleşebilir. Günün sonunda ekolojinin dönüşümü bireyden başlar ve sistemi etkiler. Buradan bakınca, bireyde ve sistemde farklı boyutlarda eşzamanlı etki yaratmak yılmazlığı arttırmanın tek yolu.

Mezenformasyon meselesini yılmazlık penceresinden görmek konuyla ilgili hem akademik araştırmalara hem de sahada devam eden pratiklere yeni bir soluk getirebilir ama ilk adım

bu pencereyi büyük düşünmek. Örneğin, Türkiye dahil pek çok ülkede medya okuryazarlığı mezenformasyona karşı bir antidot olarak düşünülüyor. Oysaki bu sınırlayıcı bir yaklaşım. Elbette medya okuryazarlığı mezenformasyonla mücadelede çok önemli bir gelişim alanı. Fakat sorunun çözümünde sorumluluğu bireylere yıkan, bireyi toplumsal sistemden izole ve kendi başına tahayyül eden bir biçimde hayata geçebiliyor. Medya okuryazarlığının yüksek olduğu Finlandiya gibi ülkelerde ise örneğin toplumsal adalet inancı ya da kişilere ve kurumlara güveninin yüksek olduğunu biliyoruz. Bu ülkelerde medya okuryazarlığı ile katılımcı yurttaşlık arasındaki organik bağ gündelik yaşamda da görünür durumda.

Mezenformasyon karşısında yılmazlık tıpkı sorunun kendisi gibi toplumsal bağlamla bütünleşmiş bir sistem meselesi. Humprecht vd. (2020) mezenformasyon karşısında yılmazlığı arttıran ya da sistemi kırılğanlaştıran yedi yapısal faktörü inceliyor. Araştırma ekibi siyasal iklim, medya iklimi ve ekonomik iklim olarak üç grupta topladıkları bu yapısal faktörleri temel alarak Finlandiya, Danimarka, Hollanda, Almanya, Birleşik Krallık, Norveç, Belçika, İsviçre, İsveç, İrlanda, Kanada, Portekiz, Avusturya, Fransa, İspanya, İtalya, Yunanistan ve Amerika Birleşik Devletleri'ni belirli veri tabanları ve endeksler aracılığıyla karşılaştırmalı olarak ele almış. Çalışmanın sonuçlarına göre kutuplaşma, popülizm, ayrılmış haber tüketimi, haber medyasına güvensizlik, zayıf kamu yayıncılığı, dijital reklam pastasının büyüklüğü ve yoğun sosyal medya kullanımı yanlış bilgi karşısında yılmazlığı sınırlayan özellikler. Buna göre Türkiye yanlış bilgi karşısında yılmazlığın oldukça sınırlı olduğu bir ülke. Toplumsal ve duygusal kutuplaşma ve popülist siyasetin yanı sıra haber medyasına artan güvensizlik, yoğun sosyal medya kullanımı, ayrılmış haber tüketimi, dijital reklam pastasının her geçen gün büyümesi ile zayıf kamu yayıncılığı Türkiye'nin yılmazlığını sınırlandıran etmenler. Türkiye bağlamında yılmazlığı sınırlayan başka faktörler neler? Örneğin toplumsal cinsiyet eşitsizliği ya da medya sermaye yapısındaki siyasallaşma yanlış bilgiye karşı yılmazlığı nasıl sınırlandırıyor? Bunlar ve başka faktörlerin birbirleriyle etkileşimi yanlış bilgi karşısında kırılğanlık ve yılmazlık konusunda neleri getiriyor? Daha da önemlisi, Türkiye'de yanlış bilgi karşısında yılmazlığı arttıranın olası yolları neler? Bir zorluk karşısında kırılğanlığı ve yılmazlığı birbirini dışlayan ikili bir karşıtlık olarak görmeyelim ve mezenformasyona kırılğanlık oluşturan faktörlerin belki de yılmazlığımızın gelişmesini sağlayacak nüveleri barındırabildiğini tahayyül edelim. Sorunu çerçeveyen yerel semantik, politik kültür ve medya sistemlerinin analizi bu tahayyül için önemli. [InfodemiLab](#)'de bunun peşinden koşuyoruz. Bireyden yola çıkarak ekosistemi analiz etmek ve yanlış bilgi karşısında kırılğanlığın ve yılmazlığın mikro, mezo ve makro seviyelerdeki nedenleri ve sonuçlarını anlamaya çalışıyoruz. Yol uzun. Buradan düşünmeye, birlikte konuşmaya başlamak ve yılmadan çalışmak kıymetli.

Kaynakça

- American Psychological Association (APA). *Building your resilience*. (2012). <https://www.apa.org/topics/resilience>
- Bozdağ, Çiğdem, and Suncem Koçer. 2022. "Skeptical Inertia in the Face of Polarization: News Consumption and Misinformation in Turkey." *Media and Communication* 10 (2): 169–79. <https://doi.org/10.17645/mac.v10i2.5057>.
- Dahlgren, Peter. 2018. "Media, Knowledge and Trust: The Deepening Epistemic Crisis of Democracy." *Javnost* 25 (1-2): 20-27. <https://doi.org/10.1080/13183222.2018.1418819>.
- Fraser, M. W., Richman, J. M., & Galinsky, M. J. (1999). Risk, protection, and resilience: Toward a conceptual framework for social work practice. *Social Work Research*, 23(3), 131–143. <https://doi.org/10.1093/SWR/23.3.131>
- Hart, A., Gagnon, E., Eryigit-Madzwamuse, S., Cameron, J., Aranda, K., Rathbone, A., & Heaver, B. (2016). Uniting Resilience Research and Practice With an Inequalities Approach. *SAGE Open*, 6(4). <https://doi.org/10.1177/2158244016682477>
- Humprecht, E., Esser, F., & Van Aelst, P. (2020). Resilience to Online Disinformation: A Framework for Cross-National Comparative Research. *International Journal of Press/Politics*, 25(3), 493-516. <https://doi.org/10.1177/1940161219900126>
- Kavanagh, Jennifer, and Michael Rich. 2018. "Truth Decay: An Initial Exploration of the Diminishing Role of Facts and Analysis in American Public Life." *Truth Decay: An Initial Exploration of the Diminishing Role of Facts and Analysis in American Public Life*, January. <https://doi.org/10.7249/RR2314>.
- Lewandowsky, Stephan, Ullrich K.H. Ecker, and John Cook. 2017. "Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the 'Post-Truth' Era." *Journal of Applied Research in Memory and Cognition* 6 (4): 353-69. <https://doi.org/10.1016/J.JARMAC.2017.07.008>.
- Ungar, M. (2011). The social ecology of resilience: Addressing contextual and cultural ambiguity of a nascent construct. *American Journal of Orthopsychiatry*, 81(1), 1-17. <https://doi.org/10.1111/J.1939-0025.2010.01067.X>
- Waisbord, Silvio. 2018. "Truth Is What Happens to News: On Journalism, Fake News, and Post-Truth." *Journalism Studies* 19 (13): 1866-78. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2018.1492881>.
- Wardle, Claire, and Hossein Derakhshan. 2017. "Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making." *Report to the Council of Europe*, 108. <https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research/168076277c>.
- Yates, T.M. F.A. Tyrell, A. S. M. (2015). Resilience theory and the practice of positive psychology from individuals to societies. In *Positive psychology in practice: Promoting human flourishing in work, health, education, and everyday life*.